

Ефективність впровадження програми розвитку творчої активності особистості людей похилого віку

Honcharova L.A. The effectiveness of implementation of the program of creative activity development of old age people's personalities / L.A. Honcharova // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufriieva. – Issue 27. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 128–137.

Л.А.Гончарова. Ефективність впровадження програми розвитку творчої активності особистості людей похилого віку. Статтю присвячено розгляду ефективності програми оптимізації творчої активності особистості людей похилого віку. Нагальність дослідження визначається тим, що питання розвитку творчої активності є актуальним та недостатньо розкритим, а творча активність людей похилого віку являється одним із найменш визначених понять психологічної науки. В результаті проведеного дослідження нами визначено рівні творчої активності людей похилого віку та етапи її розвитку. Результатом нашого дослідження стала розвиваюча програма спричинення розвитку творчої активності людей похилого віку в межах суб'єктного підходу з урахуванням пізнавальних, емоційно-вольових і фізичних можливостей особистості й використання їх для участі в процесі творчої діяльності. У результаті проведеного дослідження нами визначено рівень прояву творчої активності людей похилого віку, як середньо-низький докладно описано їх якісні показники та зроблено висновок, що творча активність людей похилого віку як творчоактивне благополуччя розвивається у результаті психолого-педагогічного впливу до середньо-високого рівня, що відповідає динаміці прояву творчої активності. За допомогою проведеного кількісного і якісного аналізу нами виявлено, що внутрішніми психологічними чинниками розвитку творчої активності людей похилого віку, згідно етапам означеної динаміки спричинення розвитку творчої активності особистості людей похилого віку в умовах цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу, є збереженість творчоактивного психологічного ресурсу, адаптація та рефлексія.

Ключові слова: творча активність, етапи, рівні, механізми, рефлексія, адаптація, творчоактивний психологічний ресурс, самоактуалізація, похилий вік, психологічні чинники.

Л.А. Гончарова. Эффективность внедрения программы развития творческой активности личности людей пожилого возраста. Статья посвящена анализу эффективности внедрения программы развития творческой активности людей пожилого возраста. Необходимость исследования определяется тем, что творческая активность людей пожилого возраста является одним из наименее изученных понятий психологической науки. В результате теоретического анализа определены этапы, уровни, механизмы и факторы достижения творческой активности людьми пожилого возраста. В результате проведенного исследования нами определены уровни творческой активности людей пожилого возраста и этапы её развития. Результатом нашего исследования стала развивающая программа оптимизации развития творческой активности людей пожилого возраста в рамках субъектного подхода, с учетом познавательных, эмоционально-волевых и физических возможностей личности, использования их для участия в процессе творческой деятельности. В результате проведенного исследования нами определён уровень проявления творческой активности людей пожилого возраста, как средне-низкий, детально описаны ее качественные показатели и сделан вывод, что творческая активность людей пожилого возраста, как творчески активное благополучие, развивается в результате психолого-педагогического влияния до средне-высокого уровня, что отвечает динамике проявления творческой активности, как творчески активного благополучия людей пожилого возраста. С помощью проведенного количественного и качественного анализа нами выявлено, что внутренними психологическими факторами развития творческой активности людей пожилого возраста, согласно этапа обозначенной динамики причин развития творческой активности людей пожилого возраста в условиях целеустремленного психолого-педагогического влияния есть сохранность творчески активного психологического ресурса, адаптация и рефлексия.

Ключевые слова: творческая активность, рефлексия, адаптация, творчески активный ресурс, самоактуализация, уровни, механизмы, пожилой возраст, психологические факторы, творчески активное благополучие.

Постановка проблеми. Різні аспекти дослідження проблеми розвитку творчої активності особистості розглядаються у працях Б. Ананьєва, Д. Богоявленської, Л. Виготського, Дж. Гілфорда, В. Дружиніна, С. Максименка, Я. Пономарьова, С. Сисоевої та багатьох інших [4; 5]. У різних наукових поглядах на творчу активність особистості простежуються певні загальні риси, такі як розуміння її як складної якості особистості з акцентуванням уваги на ініціативі творчого суб'єкта та неповторного індивідуального образу, пошуків і відкриття нового. Багато невирішених проблем психології творчості залишається в межах вікової та педагогічної психології, серед них питання походження, струк-

тури творчої активності, діагностики особливостей креативності особистості на різних етапах онтогенезу, педагогічного керування творчим процесом, індивідуального підходу до розвитку творчої активності і реалізації рівнів її вияву.

Аналіз останніх досліджень. Актуальність теми дослідження пов'язана з сучасними уявленнями про неперервність процесу розвитку особистості протягом усього життя. Підвищений інтерес до даної проблеми обумовлений збільшенням тривалості життя і демографічного старіння населення, яке привело світове співтовариство до пошуків глобальних світових стратегій оптимізації свого шляху з окремою розробкою програм розвитку особистості в похилому віці. Питання розвитку в похилому віці досліджували багато науковців (Л. Анциферова, Г. Крайг, О. Краснова, А. Лідерс, І. Малкіна-Пих, М. Єрмолаєва та ін.) [2; 6]. Останні розробки у цьому напрямку (О. Березіна, В. Наумова, Н. Єрмак та ін.) [5; 6] розглядають питання творчого потенціалу літньої людини та її життєвих ресурсів, але питання психологічних чинників творчої активності розкрито лише опосередковано.

Постановка завдання. Завданням нашого дослідження є розгляд питання аналізу ефективності впровадження програми розвитку творчої активності людей похилого віку. *Метою* даної статті є аналіз ефективності впровадження програми розвитку творчої активності особистості людей похилого віку.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблеми творчої активності пов'язане з організацією навчання дорослих в межах соціально-психологічної концепції безперервності навчання протягом життя [3; 6], потреби в творчій реалізації особистісного досвіду відносин зі світом, придбаного на попередніх етапах особистісного розвитку, де дослідники розглядають такий досвід як особистісний ресурс (Л. Анциферова, М. Єрмолаєва; Е. Еріксон) [1; 4; 6] або особистісний потенціал (Д. Леонт'єв) [1; 6]. При цьому, на етапі похилого віку «використання набутого особистісного ресурсу [6, с.56] ускладнено переживанням наростаючої безпорадності, невизначеності та зниженням рівня рефлексивності», а через уповільнення фізіологічних та психічних процесів існує нагальна потреба збереження повноцінного функціонування загального механізму психіки, виокремленого С. Максименком, «опредметнення, яке являє собою форму власне творчої активності» [5, с.17].

Дизайн дослідження відповідав плану формувального експерименту з контрольною вибіркою [8]. Було розроблено психологічну програму, що включає три етапи психологічної роботи, в

кінці циклу занять проводилося повторне емпіричне дослідження з використанням тих же методів. Результат емпіричного дослідження динаміки індивідуальної міри рефлексивності, що дозволяє суб'єкту свідомо вибудовувати свою життєдіяльність (А. Карпов; В. Наумова) [6], в Е-групі після експериментального дослідження встановив достовірно значимі відмінності рівня рефлексивності від показників до початку участі в програмі, де характер розподілу показників рефлексії в Е-групі свідчить, що у респондентів після застосування терапевтичних методів відмічається зміщення показників в зону високих значень. Виявлено достовірні розбіжності за параметрами творчої активності і захопленості творчою діяльністю в Е-групі після терапії і зближення груп Е і К. Порівняльний аналіз розподілу вибору переваг видів творчої захопленості дозволив виявити у респондентів Е групи кількісні і якісні зміни, де в Е-групі за результатами експериментального дослідження відмічено переважання імпресивної складової творчої активності, що свідчить про актуалізацію механізмів осмислення свого життя. Значиме збільшення показників шкали експресивної складової ($p \leq 0,01$) можна розглядати в якості способу активізації індивідуальної творчої активності в атмосфері міжособистісного спілкування респондентів в групі, де дані дослідження параметра «ступінь захопленості творчої діяльності» вказують, що до участі в групі значна частина респондентів (70%) не займалась якоюсь осмисленою й цілеспрямованою творчою діяльністю. Інші досліджувані (30%) актуалізували досить обмежений перелік творчих захоплень (підшивати, оформлювати фотоальбом, слухати музику, читати книги, плести) з низьким ступенем захопленості цією діяльністю (сер. бал 3,92). Також було виявлено, що ці заняття не завжди приносили задоволення, а у частини досліджуваних (10%) викликали напруження й роздратування. Більшість учасників (60%) акцентували увагу на відсутності підтримки і наявності осуду з боку оточуючих. Частіше «творча діяльність» зводилася до рішення вимушених побутових проблем (підшити, сплести, і т.д.). Після проходження психологічної розвиваючої підтримки у респондентів Е-групи виявлено значне розширення спектру творчих занять («систематичне заняття малювання маслом та аквареллю», «занурення в джазову музику», «опанував техніку різьблення, готуюся до мистецької виставки», «ходжу на хор»), з'явилися якісні зміни в емоційному супроводі творчої діяльності, де наявність даних дозволяє стверджувати, що у респондентів – людей похилого віку після проходження розвиваючої програми підвищила-

ся соціальна і творча активність як творчоактивне благополуччя, що свідчить про те, що респонденти стали більш позитивно оцінювати прожите, усвідомлювати його продуктивність, благополуччя та повноту.

Розгляд рівня прояву показників критеріїв творчої активності за методикою М. Рожкова «Визначення рівня розвитку творчої активності» [4] на етапі формувального експерименту показав зміни до і після впливу. Порівняльний аналіз результатів діагностики рівня прояву творчої активності людей похилого віку в ході формувального експерименту дозволяє встановити якісні відмінності в Е і К групах. Порівнюючи кількісний приріст (наскільки зросли експериментальні дані, порівняно з контрольними) всередині кожного показника, відмічаємо, що в учасників експериментальної групи цей показник варіює від 1,8 до 2,8 раз. В контрольній групі ступінь приросту не виражена. У експериментальній групі ми спостерігаємо максимальний приріст за показником «направленість на творчість», далі в сторону зменшення прямує «почуття новизни», «критичність» і «здатність перетворювати структуру об'єкта». Це дає підстави нам вважати, що найбільш значимою умовою розвитку творчої активності людей похилого віку є саме направленість особистості на творчість, оскільки цю якість базується на мотивах творчої діяльності і здатності організувати власну творчу діяльність. Характер змін показників, що відображують розвиток творчої активності в експериментальній групі, підтверджує виявлену закономірність. Основний перехід в експериментальній групі спостерігався з середнього рівня на високий. Для контрольної групи характерна відносна рівнева стабільність. Достовірність отриманих результатів доведено порівнянням за t-критерієм Стюдента. Обчислення показали, що $t_{емп.} = 5,5$. По таблиці для $p \leq 0,05$ і $f = 345$: $t_{кр.} = 1,96$. Оскільки $t_{емп.} > t_{кр.}$, виявлена розбіжність є статистично достовірною і має вірогідність 0,95, тобто рівень розвитку складових компонентів творчої активності людей похилого віку в експериментальній групі суттєво вищий, ніж в контрольній групі. Тож, психотерапевтичні розвивальні заняття дійсно є ефективним засобом розвитку творчої активності людей похилого віку. Аналіз даних дозволяє стверджувати, що у респондентів – людей похилого віку після проходження арт-терапевтичної програми підвищилася соціальна і творча активність, як творчоактивне благополуччя. Порівняння назв фотоколлажів початкового етапу занять («Все не так», «Зупинка», «Минуле», «Осіній день, осіній...», «Ніщо», «Жив не так»,

«Жив ніяк», «Все проходить та на завершальному етапі («Подивись на світ, що є прекрасним», «Широко розкритими очима», «Веселий день», «Інший погляд», «Посміхайся», «Живи радісно», «Не бійся», «Весна душі», «Мрія», «І вічний бій... Нам спокій тільки сниться») свідчать про те, що респонденти стали позитивніше оцінювати пройдений шлях, усвідомлювати його продуктивність, творчоактивне благополуччя та повноту.

З метою розгляду динаміки взаємозв'язків змінних творчоактивного особистісного ресурсу зі змінними складових творчоактивного благополуччя та нової соціальної ситуації після експериментального дослідження було проведено кореляційний аналіз Е та К груп. В Е-групі рефлексивність після експериментального дослідження позитивно корелює зі змінними: 1) ($p \leq 0,01$) шкали «гнучкість поведінки» та ($p \leq 0,05$) шкали, 2) творчої активності «направленість на творчість» та 3) шкали «компетентність у часі», негативні кореляції ($p \leq 0,05$) по шкалі «інтернальність по відношенню до здоров'я». В К-групі рефлексивність після експериментального дослідження позитивно корелює зі змінними: 1) ($p \leq 0,01$) шкали «компетентність у часі» та ($p \leq 0,05$) шкал 2) «гнучкість поведінки» й 3) «направленість на творчість» та негативно корелює ($p \leq 0,01$) з 1) «самокерівництвом», 2) «опорою на себе», 3) «самовідношенням», 4) «самокерівництвом», 5) «самоповагою», 6) «ціннісними орієнтаціями», та ($p \leq 0,05$) з 7) «творчою активністю», 8) «інтернальністю здоров'я». В Е-групі шкала творчоактивного благополуччя «самокерівництво» негативно корелює ($p \leq 0,05$) зі шкалами толерантності до невизначеності 1) «новизни» та копінг-стратегій, як показника адаптації 2) «дозволеність» й негативно корелює ($p \leq 0,05$) зі шкалою копінг-стратегії «соціальної підтримки». У К-групі для шкали «самокерівництво» відмічається позитивна кореляція ($p \leq 0,01$) зі шкалою «толерантності до невизначеності» 1) «складність» та негативна з 2) «соціальною підтримкою». Для складової творчоактивного благополуччя «творчої активності» в Е-групі позитивна кореляція ($p \leq 0,05$) відмічається з 1) «невирішимістю», для «інтернальності до здоров'я» та «емпатії» позитивною є кореляція з «загальною толерантністю». Для К-групи позитивна кореляція «творчої активності» ($p \leq 0,01$) з «складністю». Для Е-групи з ($p \leq 0,01$) «самовідношення» позитивно корелює з «художньо-естетичною потребою» та «креативністю», складова «ціннісні орієнтації» позитивно корелює з «загальною толерантністю» та ($p \leq 0,05$) з «художньо-естетичною потребою», для К-групи позитивна кореляція ($p \leq 0,01$) з «складністю» і «до-

зволенистю». В Е-групі «захопленість творчістю» та «почуття новизни» позитивно корелює ($p \leq 0,05$) з «креативністю». Для К-групи «захопленість творчістю» позитивно корелює ($p \leq 0,05$) з «креативністю» та ($p \leq 0,01$) «соціальної підтримки», «почуття новизни» позитивно корелює ($p \leq 0,05$) з «пізнавальною потребою». «Направленість на творчість» для К-групи має негативну кореляцію ($p \leq 0,05$) зі шкалою «розрішення» та ($p \leq 0,01$) «соціальної підтримки». Для Е та К-груп критерій «вміння перетворювати структуру» як складова творчоактивного благополуччя позитивно корелює ($p \leq 0,05$) з «уникненням». Для Е та К-групи складова творчоактивного благополуччя «самооцінка» позитивно корелює ($p \leq 0,05$) з «творчим потенціалом» та для К-групи ($p \leq 0,01$) зі «соціальною підтримкою» й негативно корелює з «складністю».

Спеціально організоване середовище впливу, обмежене фокусування уваги на цілеспрямований творчий процес і взаємодії в закритій тематичній групі, детермінує вираженість компонентів творчоактивного благополуччя та самоорганізації. У ході творчого процесу розкривається творчий потенціал особистості, опосередковано викликаючи впевненість людини похилого віку, що включеність у процес творення «дає максимальний шанс знайти цінне і цікаве» [6, с.179], отримати задоволення від власної діяльності, розвинути власне творче начало. Активація рефлексії, виступаючи «смысловим центром внутрішньої реальності людини» [6, с.22], сприяла переоцінці особистістю відносин з оточуючим світом в усвідомленні своєї життєтворчості. Дані дослідження свідчать про компенсаторні творчоактивні можливості особистості людей похилого віку, коли, приймаючи соціально-психологічну розвиваючу підтримку, формується нова система творчоактивних соціально-психологічних відносин, в котрій особистість у похилому віці відчуває творчу спільність з оточуючими, свою значимість для суспільства і готовність робити власний унікальний творчий внесок в життя соціального цілого.

Висновки. Аналіз результатів дослідження вказує, що спеціально організоване середовище стимулює адаптивну, рефлексивну й творчу активність, мобілізуючи життєві психологічні ресурси саморегуляції і творчої активності особистості як особистісні психологічні творчоактивні ресурси, створюючи умови актуалізації нових смисложиттєвих орієнтацій, що змінює благополучне творчоактивне функціонування і сприяє адекватному прийняттю реальної дійсності, соціальної і творчої активності. Наявність життєвих творчих цілей і перспектив, включеність

в процес творчості життя, орієнтація на теперішнє, здатність цілісного й позитивного прийняття свого життя і себе в новому статусі, прийняття відповідальності за своє життя, прагнення до саморозвитку, самореалізації, творчої самоорганізації забезпечують нову творчу організацію життєдіяльності і розвиток творчої активності. Доведено, що творча активність в похилому віці розвивається, де до чинників та аспектів динаміки творчого прояву особистості літніх відносимо знаходження оптимальних можливостей реалізації життєвих задач віку; досягнення високого ступеня особистісної адаптивності, рефлексії, прагнення до самодетермінації і самовдосконалення; розкриття індивідуальності та стимулювання особистісної і творчої активності сприяють досягненню нової ситуації творчоактивного благополуччя.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. До перспективних напрямів подальших досліджень відносимо програму впровадження розвитку творчої активності літніх людей.

Список використаних джерел

1. Александрова Н. Х. Субъектность людей пожилого и старческого возраста : дис...д-ра психол. наук: 19.00.13 / Александрова Наталия Христова. – М., 2000. – 221 с.
2. Алешина Ю. Е. Измерение уровня самоактуализации личности / Ю. Е. Алешина, Л. Я. Гозман, М. В. Загик, М. В. Кроз (ред.) // Социально-психологические методы исследования супружеских отношений. – М. : Изд. – во Моск. ун-та, 1987. – С.91–114.
3. Копытин А. И. Системная арт-терапия: теоретическое обоснование, методология применения, лечебно-реабилитационные и дестигматизирующие эффекты : дис... д-ра мед. наук: 19.00.04 / Алексей Иванович Копытин. – СПб., 2010. – 311 с.
4. Кушнарєва А. И. Развитие творческой активности учащихся методом сетевых экологических проектов: дис...к-та психол. наук: 19.00.13 / Александра Ивановна Кушнарєва. – Улан-Уде, 2006. – 211 с.
5. Семиченко А. В. Дослідження мотивації особистості / А. В. Семиченко // Розвиток психологічної науки в Україні. – Ч.1. – К. : ОВС, 2003. – 239 с.
6. Наумова В. А. Оптимизация личностного ресурса на этапе поздней зрелости : дис...канд. психол. наук: 19.00.13 / Валентина Александровна Наумова: – П.- Камчатский, 2013. – 209 с.

7. Практическая психология для менеджеров / под ред. М. К. Тутушкиной. – М. : Фелинъ, 1996. – 368 с.
8. Экспериментальная психология / под ред. В. Н. Дружинина. – СПб. : Питер, 2003. – 319 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Aleksandrova N. H. Sub'ektnost' ljudej pozhilogo i starcheskogo vozrasta : dis....d-ra psihol. nauk: 19.00.13 / Aleksandrova Natalija Hristova. – M., 2000. – 221 s.
2. Aleshina Ju. E. Izmerenie urovnja samoaktualizacii lichnosti / Ju. E. Aleshina, L. Ja. Gozman, M. V. Zagik, M. V. Kroz (red.) Social'no-psihologicheskie metody issledovanija supruzheskih otnoshenij. – M. : Izd. – vo Mosk. un-ta, 1987 – S.91–114.
3. Kopytin A. I. Sistemnaja art-terapija: teoreticheskoe obosnovanie, metodologija primenenija, lechebno-reabilitacionnye i destigmatizirujushhie jeffekty: dis....d-ra med. nauk: 19.00.04 / Aleksej Ivanovich Kopytin. – SPb., 2010. – 311 s.
4. Kushnareva A. I. Razvitie tvorcheskoj aktivnosti uchashhihsja metodom setevyh jekologicheskikh proektov : dis....k-ta psihol. nauk: 19.00.13 / Aleksandra Ivanovna Kushnareva. – Ulan-Ude., 2006. – 211 s.
5. Semichenko A V. Doslidzhennja motivacii osobistosti / A. V. Semichenko // Rozvitok psihologichnoï nauki v Ukraïni. – Ch.1. – K. : OVS, 2003. – 239 s.
6. Naumova V. A. Optimizacija lichnostnogo resursa na jetape pozdnej zrelosti : dis....kand. psihol. nauk: 19.00.13 / Valentina Aleksandrovna Naumova. – P.-Kamchatskij, 2013. – 209 s.
7. Practica Psychologia razvitija menedzerov / red. M. K. Tutushkynoy. – M. : Fylynъ, 1996. – 368 s.
8. Experimentalnaja Psychologia / red. V. N. Druzhynyna. – St. Peterburg : Peter, 2003. – 319 p.

L.A. Honcharova. The effectiveness of implementation of the program of creative activity development of old age people's personalities. The article is devoted to the analysis of the effectiveness of the program of creative activity development of old age people. The need for research is determined by the fact that the creative activity of the old age people is one of the least understood concepts of psychological science. As a result of the research we distinguished the levels of old age people's creative activity and stages of its development. The result of our study was the developing program to improve the development of old age people's creative activity within the subject approach, taking into account the cognitive, emotsional and volitional and physical abilities of the personali-

ty and their usages to participate in the process of creative activity. In the result of the study we have determined the level of manifestation of old age people's creative activity as medium-low, there are described in detail its quality indicators and concluded that the old age people's creative activity, creative activity welfare, is developed in the result of psychological and pedagogical influence till medium-high level, that corresponds to the dynamics of creative activity manifestation as creative activity welfare of old age people. Using quantitative and qualitative analysis, we found that internal psychological factors in the development of old age people's creative activity, according to the stages of dynamics of the reasons of creative activity development at old age people in conditions of purposeful psychological and pedagogical influence, are keeping the creative activity psychological resource, adaptation and reflection.

Key words: creative activity, stages, levels, mechanisms, reflection, adaptation, creative activity psychological resource, self-actualization, old age people, psychological factors, creative activity welfare.

Received October 14, 2014

Revised November 17, 2014

Accepted December 03, 2014

УДК 159.947.5

Б.Я. Дмитришин

i_dmtr@ukr.net

Психологічні особливості формування позитивної навчальної мотивації студентів

Dmytryshyn B.Y. Psychological features of forming students' positive educational motivation / B.Y. Dmytryshyn // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufriieva. – Issue 27. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 137–150.

Б.Я. Дмитришин. Психологічні особливості формування позитивної навчальної мотивації студентів. У статті проведено аналіз наукових досліджень з питань пошуку та відбору пріоритетних мотивів, визначення оптимальної структури мотиваційної сфери студента та викладача; мотивів вступу до вищого навчального закладу, джерел мотивації, стійкості навчальної мотивації студента, мотивації педагогічної діяльності викладача.